

TRABZON GÜLBAHAR HATUN CAMİİ HAZİRESİ'NDEKİ ERKEK MEZAR TAŞLARI*

Sevinç EREN**

Öz

Trabzon Gülbahar Hatun Camii Haziresi'nde yer alan on üç erkek mezar taşı malzeme, form, teknik işleniş niteliği ve bezeme özellikleri bakımından tanıtıldıktan sonra önce kendi aralarında daha sonra farklı bölgelerdeki Osmanlı şahideleri ile karşılaştırmaları yapılarak Türk sanatındaki yerlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gülbahar Hatun Camii, mezar taşı, Osmanlı, Türk Sanatı, bezeme.

Abstract

The Male Tombstones At The Graveyard Of Gulbahar Hatun Mosque

Thirteen male tombstones at the Graveyard of Gulbahar Hatun Mosque have been described in means of materials, forms, engraving techniques and adornment characteristics. First they have been identified among themselves. Then it has been aimed to determine their artistic characteristics and place in Turkish art by comparing with the other Ottoman gravestones.

Keywords: Gulbahar Hatun Mosque, graveyard, Ottoman, Turkish art decoration.

Giriş

Mezar taşları, kökeni inançlara dayanan kültürel bir geleneği yansıtmakla birlikte, Türk Tarihi açısından da önemli birer kimlik belgesi niteliği taşımaktadır.

* Bu makale “Trabzon İli Gülbahar Hatun ve Tavanlı Camii Hazirleri İle Küçük İmaret Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları” konulu doktora tezimizdeki ilgili bölüm esas alınarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, sevinceren1970@gmail.com.

Türk sanatının en küçük anıtları olarak daha önce yaşanmış hayatların, sosyo-kültürel olayların birer vesikası olan mezar taşları¹ aynı zamanda Türk şehirlerinin tapu senedi vazifesini görürler.

Mezar taşları tarihi birer belge olmalarının yanısıra, ait oldukları dönemin sanat zevkini yansıtmaları açısından da ayrı bir kıymete sahiptir. Anıtsal yapılara göre daha çabuk ve daha kolay tahrip olan eserlerdir. Doğa faktörleri ve insan eliyle gerçekleştirilen tahribat sonucu sayıları her gün hızla azalmaktadır. Bu sebeple konuya yönelik her çalışma, maddi manevi değerlerimizi yansıtan mezar taşlarının belgelenmesini sağlaması bakımından büyük önem taşımaktadır.

2005-2006 yıllarında yerinde yaptığımız incelemelerde, Gülbahar Hatun Camii Haziresi kuşatma duvarına yaslanmış vaziyette baş ve ayak taşlarından müteşekkil toplam 27 adet mezar taşı tarafımızdan tespit edilmişti. O tarihler itibariyle hemen hepsi sağlam durumda iken 2010 yılındaki son ziyaretimizde tamamının kaldırıldığı belirlenmekle birlikte akibetleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Çalışmamızda Trabzon Gülbahar Hatun Camii² Haziresi'ndeki mezar taşlarının bütün yönleriyle tanıtılarak Sanat Tarihi itibariyle değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ancak konunun bir hayli kapsamlı olması ve makale boyutunu aşması sebebiyle tespit edilen 27 şahideden sadece erkeklere ait olan 13 tanesi

1 Mezar taşları ile genel bibliyografya için bk., B. Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara, 1992, s.215-223; H. Türkmenoğlu, *Mezar-Mezarlık ve Mezar Taşları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi*, Ankara, 1989; Anonim, "Elements Pour Une Bibliographie Internationale Sur Les Cimetieres Et Traditions Funeraires Dans Le Monde Turc Et Islamique, Türk ve İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri Hakkında Uluslararası Bir Kaynakça Denemesi" *Cimetieres Et Traditions Funeraires Dans Le Monde Turc Et Islamique, Türk ve İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri* II, Ankara, 1996, 211-255; D. Karaçağ, *Bursa'daki 14-15.Yüzyıl Mezartaşları*, Ankara, 1994 s.181-184.

2 Trabzon Gülbahar Hatun Camii hakkında bk., H. Albayrak, *Trabzon İmareti (Hatuniye) Külliyesi*, Trabzon, 1998, s.15-16; H. Karpuz, "Trabzon İl Merkezi ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar", *Trabzon*, Ankara, 1996, s.115-116; Ö.Akbulut, *Gülbahar Hatun Cami ve Ayşe Hatun ve Yavuz Sultan Selim*, Trabzon, 1965, s.5-6; M. Yüksel, *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeleri* C.1Trabzon 2000 s.85-90; Ö. Kahraman, *Trabzon'da Türk Devri Mimar Eserleri*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Sana Tarihi Ana Bil. Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzurum, 2003, s.34; H. İ.Düzenli, "Osmanlı Mimarlığını Trabzon'dan Okumak: Gülbahar Hatun ve İskender Paşa Camileri Karşılaştırması", *Trabzon Kent Mirası*, İstanbul, 2010, s.202.

bu çalışma kapsamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çerçevede mezar taşlarının öncelikle kitabe metinleri³ okunmuş, form ve süsleme özellikleri açısından kendi içinde benzerlik ve farklılıkları ortaya konularak diğer bölgelerdeki Osmanlı mezar taşları ile karşılaştırılmaları yapılmış ve sanat tarihi içindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Eserler kronolojik sırayla, başlık biçimlerine göre tasnif edilerek tek tek tanıtılmıştır.

Erkek Mezar Taşları

Bu çalışmamızda Trabzon İli Gülbahar Hatun Camii Haziresi'nde yer alan 27 şahideden erkeklere ait olan 13 şahide incelenmiştir. Hazirede yer alan şahideler⁴ form olarak incelendiğinde gövde, boyun ve başlık kısmından oluşmaktadır.

Ş.1⁵-Mermer başucu taşının paralel kenarlarla yükselen plaka biçimindeki gövdesi⁶ iki taraflı pahlı bir boyunla, kavuk biçiminde bir başlıkla taçlandırılmıştır. Gövdenin alt kısmı iç bükey kavisli bir daralma yaparak birbirine paralel kenarlarla nihayetlenir (Fot.1).

Kavuğun beyzi formlu üst bölümü diyoganal biçimde baklava motifleriyle bezenmiştir. Yanlara doğru taşkın bir biçimde genişleyen sarık kısmı "V" biçiminde kazıma çizgilerle kavuk kısmından ayrılmıştır. Yüzeyinde bezeme görülmemektedir. Sarık kısmının boyunla bağlantı yerinde sathi bir niş içinde bir sıra baklava motifinden oluşan bezeme görülmektedir.

Kitabe gövdesi taş kenarlarından ince ve düz silmelerle üstten yarım daire profilli yuvarlak kemer formuyla sınırlandırılmıştır. Kemer içi altı yapraklı yarım rozet çiçeği motifi ile dolgulanmıştır. Kemerin üst noktası, iki yanı iç bükey kavisli yüzeysel bir niş içersinde minik ince taneleriyle bezenmiştir.

Kitabe, düz silmelerle panolara ayrılarak yazı dört satır hâlinde sülüs hatla yüzeyden kabartılmıştır. Tarih veren son satır yarım daire şeklinde yüzeysel bir niş içine alınmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

3 Mezar taşlarının kitabe metinlerini okuyup Latin harflerine çeviren Doç.Dr. Abdulkadir Dündar'a teşekkürlerimi sunarım.

4 Plaka görünüşlü mezar taşlarının ölçüleri; yükseklik, üst genişlik, alt genişlik ve taş kalınlığı; kavuk, sarık ve fes türü erkek başlıklarında; yükseklik, üst çevre, alt çevre sıralamasıyla verilmiştir.

5 Metnimizde (Ş.1) kısaltmasıyla birinci şahide kastedilmektedir.

6 Başucu şahidesi: 119x29-29x13 cm. Kavuk: 24x57-84 cm.

Merhum ve mağfur
Gedik-zâde Mehmed
Ağa ruhuna Fâtiha
Sene 1160 (M.1747)

Ş.2- Mermer başucu taşının yukarı doğru paralel kenarlarla yükselen gövdesi iki tarafı pahlı bir boyunla daralarak kavuk biçiminde bir başlıkla taçlandırılmıştır.⁷ Gövdenin alt kısmı iç bükey hatlarla daralarak paralel kenarlarla nihayetlenir (Fot.2).

Kavuğun beyzi formu üst bölümü kısa tutularak kazıma çizgilerle hareketlendirilmiştir. Dışa taşkın oval sarık kısmında ise ince şeritler birbirinin altından ve üstünden geçerek kafes görünümü verilerek taşta işlenmiştir.

Kitabe, yatay silmelerle oluşturulan panolar içine dokuz satır hâlinde sülüs hatla yazılmıştır. İlk satır üst kenarları iç bükey kıvrımlar oluşturulan kartuş içine işlenmiştir. Tarih veren son satır ise dilimli kemer formunda sathi bir niş yüzeyine kabartılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir :

Hüve'l-Hayyu Lâ-Yemût
Gâfilen erdi ecel oldum cihânda nâ-murâd
Yâ İlâhî rûz-i mahşer kıl beni mesrûr şâd
Kabrime dâim gelüp ziyâret edenin
Makâmın Firdevs-i a'lâ eyle Yâ Rabbe'l-ibâd
Merhûm ve mağfûr lehâ vakf-ı
Hâtûniyye Kâtibi es-Seyyid Süleymân
Efendi rûhuna el-Fâtihâ.
Sene, 1171(M.1757)

Ş.3- Mermer baş ucu taşının paralel kenarlarla yükselen plaka biçimindeki⁸ gövdesi kesik konik biçiminde bir boyunla daralarak kavuk biçiminde bir tepelikle son bulur. Gövdenin alt kısmı iç bükey kavisli bir daralma yaparak paralel kenarlarla nihayetlenir (Fot.3).

Kavuğun beyzi formu üst bölümü dikey kazıma çizgilerle hareketlendirilmiştir. Oval görünüşe sahip hafif dışa taşkın sarık bölümü üzerinde bezeme

7 Başucu şahidesi: 133x33-33x16 cm. Kavuk: 27x86-104 cm.

8 Başucu şahidesi: 117x28-28x15 cm. Kavuk: 25x67-73 cm.

unsuru görülmez. Kavuşun boyunla bağlantı yerinde yüzeysel bir niş oluşturularak bir sıra dışı motifi sıralanmıştır.

Kitabe gövdesi taş kenarlarından ince düz silmelerle sınırlandırılarak yatay dikdörtgen panolar içine yazı on üç satır hâlinde nesih hatla kabartılmıştır. Son satır ters kaş kemer formunda yüzeysel bir niş içine işlenmiştir. Kitabe gövdesi üzerinde yazı dışında dekoratif nitelikte bezeme unsuru görülmez.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir :

Taşım üzre yazalar ki nâ-murâd Osmân Ağa
 On sekiz yaşında koydum gençliği toprağa
 Almadım dünya murâdın nâ-murâd etdi beni
 Tez ecel geldi ayırdı nev-civânından beni
 Bir murâd üstünde ede çün ecel yumdu gözüm
 Hâyf olsun ki bana, toprak çürüdü gençluğum
 Gel civânım tut yasumu ağla dâim dem-be-dem
 Oğlum Hakk'a emânet eyleyüben giderim
 Bu imiş hük-m-i İlâ hî râzı oldum emrine
 Çünkü göçdüm bu fenâdan mahdûmum kalsın yerime
 Merhûm ve mağfûr Osmân Ağa
 Rûhuna Fâtihâ.

Sene, 1199 (M.1785)

Ş.4- Mermer başucu taşının yukarı doğru paralel kenarlarla yükselen gövdesi iki tarafı pahlı bir boyunla daralarak kavuk biçiminde bir başlıkla taçlandırılmıştır.⁹ Gövdenin alt kısmı, iç bükey hatlarla daralarak paralel kenarlarla nihayetlenir (Fot.4).

Kavuşun beyzi formu üst bölümü kısa tutularak kazıma çizgilerle hareketlendirilmiştir. Dışa taşkın oval sarık kısmında ise ince şeritler birbirinin altından ve üstünden geçerek çapraz görünümde taşla işlenmiştir.

Kitabe, yatay silmelerle oluşturulan panolar içine on satır hâlinde nesih hatla kabartılmıştır. İlk satır üst kenarları iç bükey kıvrımlar oluşturulan karuş içine işlenmiştir. Tarih veren son satır ise dilimli kemer formunda sathi bir niş yüzeyine kabartılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir :

9 Başucu şahidesi: 124x30-30x9 cm. Kavuk: 28x54-74 cm.

Hüve'l-Bâki
 Fenâ dârında çekerdim dürlü zahmet
 Müyesser olmadı bana selâmet
 Gârîbin kabrini eden ziyâret
 Habîbullâh'dan erişe şefâ'at
 Pîr olup göçdü cihândan böyle bir hulk-i halîm
 Dilerim kabrini pür-nûr eyleye Rabbü'l-Kerîm
 Merhûm ve mağfûr Bezzâz Ali Ağa
 Rûhuna el-Fâtihâ.
 Sene, 1200 (M.1786)

Ş.5- Mermer başucu taşının yukarı doğru biraz genişleyen plaka biçimindeki gövdesi silindirik bir boyunla daralarak sarık biçiminde bir başlıkla(Fot.5). taçlandırılmıştır. ¹⁰

Oval formlu sarığın üst kısmı yay kavsi şeklinde enli bir şeritle sınırlanmıştır. Sarık yüzeyinde birbirine paralel kazıma çizgilerle oluşturulan dilimler üst kısımdaki enli şeritle kesişerek yüzeye hareketlilik sağlamıştır.

Gövde taş kenarlarından ince düz silmelerle sınırlandırılarak yatay şeritlerle oluşturulan panolar içine on satır hâlinde sülüs hatla kabartılmıştır. İlk satır dilimli bir kartuş içine yüzeyden kabartılarak işlenmiştir. Tarihin yer aldığı son satır ise ters basık kemer formunda yüzeysel bir niş içine alınmıştır. Gövde yüzeyinde yazı dışında dekoratif nitelikte bir unsura yer verilmemiştir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir :

Hüve'l-Hayyu'l-Bâkî
 İşbu kabrin sâhibin Hak mazhar-ı gufrân ede
 Menzilin a'lâ cennetde mûnisin Rıdvân ede
 Şâd edüp rûh-ı revânın Hazret-i Rabb-i Gafûr
 Merkadin pür-nûr-ı rahmet, gülşenin handân ede
 Nâil-i fazl-ı şefâ'at eyleyüp rûz-i cezâda
 Sâye-i Arş-ı a'lâda Hak anı sükkân ede
 Merhûm ve mağfûr Debbağ el-Hâc
 Hüseyin Ağa'nın rûhiçün el-Fâtihâ.

10 Başucu şahidesi: 131x34-32x14 cm. Sarık: 19x88 cm.

Sene, 1206 (M.1791)

Ş.6- Mermer mezar taşının yukarıya doğru paralel kenarlarla yükselen plaka biçimindeki gövdesi¹¹ boyun meydana getirecek biçimde daraldıktan sonra kavuk biçiminde bir başlıkla taçlandırılmıştır. Gövdenin alt kısmı iç bükey kavisli bir daralma yaparak sonlanır (Fot.6).

Kavuğun beyzi formlu üst bölümü sarık kısmından daha uzun tutularak yüzeyi dikey profillerle dilimlendirilmiştir. Dilimler üzerinde yer yer oyuklar oluşturarak başlığın kumaş dokusu verilmeye çalışılmıştır. Oval görünüşlü sarık kısmı soldan sağa doğru kavisli görünüm olan bantla taş yüzeyine işlenmiştir. Başlığın boyunla bağlantı yerinde sathi bir niş içinde bir sıra dış motifi yer alır. Başlık kısmına geçişi sağlayan silindirik boyun üzerinde herhangi bir bezeme unsuru görülmez.

Kitabenin alınlık kısmı uçları volutlu birbirine simetrik iki “S” kıvrım arasından yukarı doğru uzanan yelpaze görünümlü akant yapraklarından oluşan bir düzenlemeyle taçlandırılmıştır. Akant yapraklarının ortası, tek inci motifiyile dolgulanmıştır. Kitabe köşeliklerine yapraklı kıvrımlı birer dal üzerinde yer alan kır çiçekleri simetrik bir biçimde işlenmiştir.

Kitabe gövdesi taş kenarlarından uçları stilize palmet motifleriyle taçlanan iki kademeli profillerle sınırlandırılmıştır. Yazı, düz silmelerle oluşturulan yatay panolar içine on bir satır olarak sülüs hatla kabartılmıştır. İlk satır dilimli bir kartuş içine işlenirken, tarih veren son satır ise ters basık kemer formunda yüzeysel bir niş içine kabartılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir :

Hüve'l-Bâkî
 Genç iken göçdü cihândan böyle bir hulk-ı
 hâlîm. Kabrini pür-nûr eyleye Rabbü'l-kerîm
 On yedi yaşına ermiş iken bu nev-civân
 Da'vet etdi kendüni ol Hâlık-ı Ferdü'l-Hakîm
 Bakmayan çeşm-i ibret ile mezârım taşına
 Bilmez ol hâlîm benim kimse tâ gelmeyince başına
 Pâzârkapu müezzini el-Hâc Hüseyin
 Efendi'nin mahdûmu cennet-mekân İbrâhîm
 Efendi'nin rûhuna Fâtihâ.
 Sene, 1226 (M.1811)

11 Başucu şahidesi: 135x35-35x16 cm. Kavuk : 23x83-85 cm.

Ş.7- Paralel kenarla yükselen mermer başucu taşı¹² plaka biçiminde gövdeye sahiptir. Gövde boyun kısmında daralarak kavuk biçiminde bir başlıkla taçlandırılmıştır (Fot.7).

Kavuğun üst bölümü profillerle dilimlere ayrılmıştır. Dilimli kısmın ek senine tarama çizgilerle hareketlendirilmiş yaprak motifi sathi olarak kabartılmıştır. Aşağı doğru hafifçe genişleyen sarık yüzeyine soldan sağa doğru kavis yapan kıvrımlarla kuş tüyü görünümünde sorguç işlenmiştir. Başlığın boyunla bağlantı yerinde ters “U” biçiminde yüzeysel bir niş içinde tek sıra bezeme görülür.

Gövde yatay silmelerle panolara ayrılarak yazı on dört satır hâlinde sülüs hatla yüzeye kabartılmıştır. İlk satır dilimli bir kartuş içine tuğra biçiminde işlenmiştir. Tarih veren son satır ise ters kaş kemer biçiminde yüzeysel bir niş içinde yer alır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir :

Şefâ'atî li-ehli'l-kebâiri min ümmetî
 Fenâ mülküne gelüp kimdir seven câh
 Son ucu menzil-i dâr-ı bakâ râh
 Kazâ ile kaderde böyle hikmet
 Olur râzı kamu hem hâh nâ-hâh
 Ecel câmı dutar âmâde elde
 İçenler mâ-sivâi etdi ikrâh
 Koyup evlâd ensâbım ne çâre
 Kimi hasret kim firkatle eyvâh
 İlâ hî rahmet lutfuna muhtâc
 Şefî' olsun şefâ'at kânı hem-râh
 Hâtûniyye kâtibi merhûm Es-Seyyid Hüseyin
 Efendi'nin rûhiçün el-Fâtiha.
 Sene, 1227 (M.1812)Ş

Ş.8- Paralel kenarlarla yükselen mermer başucu taşı¹³ plaka biçiminde bir gövdeye sahiptir. Gövde silindirik bir boyunla sarık biçimindeki bir başlığa bağlanmıştır (Fot.8).

12 Başucu şahidesi: 131x33.5-33, 5x12 cm. Kavuk : 24x80-89 cm.

13 Başucu şahidesi: 145x34-34x15cm. Sarık: 24x80-80 cm.

Oval görünümlü sarık, kazıma çizgilerle dilimlere ayrılarak sarık dokusu taşa işlenmiştir. Üst kısmı düz bırakılan başlığın sol tarafından aşağı doğru uzanan püskül yüzeyden hafif kabartılarak verilmiştir.

Kitabe gövdesi taş kenarlarından ince düz silmelerle sınırlandırılmıştır. Kitabe yatay şeritlerle oluşturulan panolar içine on dört satır hâlinde nesih hatla kabartılmıştır. İlk satır kenarları pahlı bir kartuş içine son satır ise, basık kemer formunda sathi bir niş içine işlenmiştir. Gövde yüzeyinde yazı dışında herhangi bir bezeme unsuru görülmemektedir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir :

Hüve'l-Bâkî
 Fenâ mülke gelüp kimdir seven câh
 Son ucu menzili dâr-ı bakâ râh
 Kazâ ile kaderde böyle hikmet
 Olur râzı kamu hem hâh nâ-hâh
 Ecel câmı dutar âmâde elde
 İçenler mâsivâi etdi ikrâh
 Koyup evlâd ensâbım ve çâre
 Kimi hasret kimi firkatle eyvâh!
 İlä hî rahmeti lütfuna muhtâc
 Şefî' olsun şefâ'at kâni hem-râh
 Merhûm Monla oğlu Hasan Reis rûhuna
 Fâtihâ, Sene, 1243 (M.1827)
 Fi 23 S

Ş.9- Mermer başucu taşı yukarı doğru hafifçe genişleyen¹⁴ plaka biçiminde gövdeye sahiptir. Boyun kısmıyla daralarak sarık biçiminde bir başlıkla sınırlandırılmıştır. Gövdenin alt kısmı iç bükey daralma yaparak paralel kenarlarla nihayetlenir (Fot.9).

Oval görünümlü sarığın tepe kısmının yüzeyi düz bırakılarak, yanlara doğru genişleyen kısım diyogonal kazıma çizgilerle hareketlendirilmiştir. Soldan sağa doğru uzanan kalın bir şeritle de sarık dilimleri belirginleştirilmiştir. Başlığın sol tarafında işlenen püskül yüzeyden hafif kabartılarak verilmiştir.

14 Başucu şahidesi: 179x40-36x14 cm. Sarık: 24x98-84cm.

Kitabe gövdesi “S” kıvrımlı iki profille oluşturulan bir bordürle taş kenarlarından sınırlandırılmıştır. Çatallı uçlarından iç içe geçerek devam eden kıvrım dal düzenlemesi gövdenin tüm kenarlarını kuşatmaktadır.

Yatay düz silmelerle panolara ayrılan gövde yüzeyine yazı on bir satır hâlinde tâlikî hatla kabartılmıştır. İlk satır diğerlerine göre daha geniş tutularak dilimli bir kartuş içine tuğra biçiminde işlenmiştir. Tarihin yer aldığı son satır ise dilimli kemer formunda yüzeysel bir niş içine alınmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Yâ Gaffâr Şefâ'atî li-ehli'l-kebâir min ümmeti
 El çeküp bi'l-cümleden etdim bakâya rihleti
 Terk edüp gerüye mâl mülkü devleti
 Kim gelüp kabrim ziyâret eyleyen ihvânımız
 Okusunlar rûhum için kul huvallâh âyeti
 Hayâtında rûz şeb ikrâm ederci âleme
 Hudâ rahmet edüp versün ana hûr-i cenneti
 Merhûm ve mağfûr el-Muhtâc İlâ rahmeti
 Rabbihi'l-Gafûr Kavukcu-zâde el-Hâc
 Mehmed Efendi rûhiçün lillâhi'l-Fâtihâ.
 Sene 1259 (M.1843)

Ş.10- Mermer başucu taşı paralel kenarlarla yükselen plaka görünüşündeki gövdesi¹⁵ iki tarafı pahlı bir boyunla sarık biçiminde bir başlıkla taçlandırılmıştır. Gövdenin alt kısmı iç bükey hatlarla daralarak paralel kenarlarla son bulur (Fot.10).

Oval başlığın tepesi düz bırakılmıştır. Yanlara doğru genişleyen kısım kazıma çizgilerle hareketlendirilerek soldan sağa meyilli kalın bir şeritle sarık dokusu verilmeye çalışılmıştır. Tepe bölümünde sarık dilimlerinin kalın şeritle kesiştiği yüzeyde kavis oluşturularak içi dikey kazıma çizgilerle belirginleştirilmiştir.

Kitabe metninin yer aldığı gövde bölümü iki ayrı levha hâlinde hazirede bulunmuştur. Yaptığımız çalışmalar sonrası bu iki plakanın aynı şahideye ait oluşu tespit edilmiştir. Mevcut durumuna göre Kitabe gövdesi taş kenarlarından ince düz silmelerle çevrelenmiştir. Yazı soldan sağa meyilli panolar içine on beş satır hâlinde hatla kabartılmıştır. İlk satır dilimli kemer formunda bir çerçeve içine tuğra biçiminde yüzeyden kabartılarak işlenmiştir. Son iki satır

15 Başucu şahidesi: 103x36-35.5x10 cm. Sarık: 26x82-80 cm.

birbirine paralel iki silmenin kenarları yuvarlatılarak dilimli kemer formunda düzenlenmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Aleyhi's-Selâm Şefâ'atı li-ehli'l-kebâiri min ümmeti

Hüve'l-Hayy

İmâm-ı kal'a-i Bâlâ o serv-i Gülşen-i cennet

Ecel peymânesin bi't-tav' ve'r-ırdvân nûş etdi

Budur ilmile âmil, her cihetle kâmil u fâzıl

Budur ol sâdıkı'l-kavl irci'î fermânın işitdi

Bu zâtın hûr u gilmân âsıkı olmuşdular ancak

Yerin terfi' için emrâz mevtî anı incitdi

Deyüp bir subh-dem innâ ileyhi râci'ün ol cân

Bırakdı cânâ pek hasret dem-i ma'dûdesi yetdi

Bu târîh-i mücevher Zühdiyâ bâdî-i rahmetdir

Süleyman Şâkir-i sâhib-sevâb ehl-i vera' gitti

Rızâen lillâhi'l-Fâtihâ.

Sene 1274 (M.1858)

Fi 18 Receb

Ş.11- Yukarı doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka biçimli mermer başucu taşı (Fot. 11) çift kademe ile pahlanan boyun kısmı ile daraldıktan sonra fes biçiminde bir başlıkla taçlandırılmıştır.¹⁶

Başlık kısmını oluşturan yukarıdan aşağıya doğru genişleyen silindirik formlu fesin yüzeyinde her hangi bir bezeme görülmemektedir. Fesin sol tarafından aşağı doğru sarkan püskül yüzeyinden kabartılarak işlenmiştir.

Kitabe taş kenarlarından ince düz silmelerle çevrelenmiştir. Yatay şeritlerle oluşturulan, altı adet geniş pano kendi içinde dikey ve yatay ince silmelerle tekrar bölümlenerek yazı ikişerli dizelerle on altı satır hâlinde taş yüzeyine tâlikî hatla işlenmiştir. Satır başları ve satır sonları çarkıfelek, dokuz yapraklı çiçek, kartanesi motifi, altı yapraklı çiçek ve yıldız çiçeklerinden oluşan yuvarlak madalyonlar içine dolgulanmış altı farklı durak işaretiyle birbirinden ayrılmıştır. Kitabenin ilk satırı basık kemer formlu bir yüzey içine tek satır

16 Başucu şahidesi: 132x 34-31x9 cm. Fes: 16x47-59 cm.

olarak işlenmiştir. Son üç satır ise silmelerle ayrılmış olan gövdenin alt kısmına naif bir şekilde kabartılmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir :

Lâ halâsa mine'l-mevt

Hayât-âferînde-i kâinât

Memât-ı redîf-i hayât eyledi

Kılup hem anı tuhfetül'l-mü'münîn

İbâda berât-ı necât eyledi

Hulûsî-i pîr-i sühan-âşinâ

Bakâ semtine iltifât eyledi

Tek u pû edüp vâdî-i nazmda

Nice sâl fikr nikât eyledi

Bu gam-hâne-i sâfilîn-gâhda

Su'ûd-ı reh-i âliyât eyledi

Melûletdi Nâci bizi amcamız

Hûlusi dedi huve vefât eyledi

Trabzon eşrâfından alay Beyi-zâde şâir-i

Şehîr Mehmed Hûlusi Efendi'nin rûhuna lillâhi Te'âlâ Fâtihâ

Sene, 1307 Fî 12 Cemâziye'-evvel. (M.1890)

Ş.12- Mermer başucu taşının yukarı doğru genişleyen plaka şeklindeki gövdesi¹⁷ boyun meydana getirecek biçimde daraldıktan sonra fes biçiminde bir başlıkla taçlandırılmıştır (Fot.12).

Başlık kısmını oluşturan aşağı doğru genişleyen silindirik formlu fes yüzeyinde herhangi bir bezeme unsuru bulunmamaktadır. Fesin sol tarafından aşağı sarkan püskül yüzeyden kabartılarak işlenmiştir.

Kitabe gövdesi taş kenarlarından iki ince düz silmeyle alttan ve üstende dilimli hatlara sahip bordür kuşağının oluşturduğu oval bir çerçeveye ile sınırlandırılmıştır. Gövdeyi kuşatan bordür birbirini takip eden ters ve düz "C"

17 Başucu şahidesi: 143x35-32x9 cm. Fes: 16x56-68 cm.

kıvrımlı dilimli yaprakların oluşturduğu bezemeye dolgulanmıştır. Kitabenin alınlık kısmını sınırlandıran dilimli kemer formu eksenine ters ve düz “C” kıvrımlı iki akant yaprağı arasında yüzeyden kabartılmış altı yapraklı bir çiçek motifi işlenmiştir. Bu kompozisyonun iki tarafında uçları aşağı ve yukarı bakan iki akant yaprağı dalı simetri teşkil edecek biçimde alınlık yüzeyine kabartılmıştır.

Kitabe yatay şeritlerle oluşturulmuş panolar içine on sekiz satır hâlinde tâlikî hatla kabartılmıştır. Tarih, on dördüncü satırda diğerlerine göre daha dar tutulmuş bir pano içinde birbirlerine simetri oluşturacak dilimli iki yaprak dalının ortasına kabartılarak verilmiştir.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir :

Âh mine'l-mevt
 Zâir, şu kabre bir nigeh-endâz-ı ibret ol
 Gör kim nedir netice-i dünyâ-yı bî-meâl
 Aldanma pek şebâbına tâb u tuvânına
 Zirâ olur bir anda tağayyür-pezîr-i hâl
 Lâ-siyyemâ şu serv-likâ şâb-ı nev-resin
 Hâl ü meâlini nazâr-ı intibâha al
 Solmazdan âh, berk u bahâr-ı letâfeti
 Mânend-i sâye hâke serilmiş o nev-nihâl
 Versün o hûr in ile oldukca hem-hırâm
 Sabr-ı cemîl vâlideyne Rabb-i Zü'l-Celâl
 Ol behre-dâr-ı mağfîret ey cûy bi'l-hisâb!
 Sâl-i Hüvel-gafûrda etmişdir irtihâl
 Sene, 1328 (M.1910)
 Azîz Ali-zâde Mehmed Efendi'nin yirmi dört
 Yaşlarında vâsıl-ı rahmet olan ciğer-pâresi
 Mehmed Refîk Efendi'nin rûhuna
 Fâtihâ.

Ş.13- Mermer malzeme ile yapılmış başucu taşının gövdesi düzgün bir hatla kırılmıştır. Mevcut durumuna göre paralel kenarlarla plaka biçiminde

yükselen gövde¹⁸ boyun formu ile daralarak kavuk biçiminde bir başlıkla taçlandırılmıştır (Fot.13).

Oval formlu serdengeçti kavuğunun sağ tarafı yukarı doğru genişlemektedir. Sivri konik biçimli üst bölüm ince kazıma çizgilerle belirtilmiştir. Sol taraf aşağı sağ taraf yukarı doğru genişleyerek asimetrik bir görünümle verilen kavuğun yüzeyi dilimlerle belirginleştirilmiştir.

Kitabenin üst kısmı uçları volütlü birbirine simetri teşkil eden “S” kıvrımlar üzerinde akant yapraklarının oluşturduğu bir inci motifiyle dolgulanan istiridye formuyla taçlandırılmıştır. Kitabe alınlığının sağ ve sol tarafına birer burmalı sütunce motifi sathi çizgilerle işlenmiştir. Kitabe köşelikleri birbirine simetrik iki gül dalıyla bezenmiştir.

Kitabe yatay silmelerle panolara ayrılarak üç satır hâlinde nesih hatla yüzeye kabartılmıştır. İlk satır, oval dilimli bir kartuş içine alınmıştır.

Kitabe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir :

Hüvel Baki
Alemdâr Osman Ağa oğlu
Ahmed Ağa

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Çalışmamızda Trabzon ili, Gülbahar Hatun Cami Haziresi'nde yer alan 27 şahideden erkeklere ait olan 13 mezar taşı incelenmiştir. İncelediğimiz eserlerin tamamı başucu taşıdır ve on iki adeti (Ş.1, Ş.2, Ş.3, Ş.4, Ş.5, Ş.6, Ş.7, Ş.8, Ş.9, Ş.10, Ş.11, Ş.12) tarihlidir. Tarih sınırları H.1160/1747 ile H.1328/M.1910 yılları arasındadır. Bir eserin tarih satırı kırık olduğundan okunamamıştır.

Gülbahar Hatun Camii Hazire'sindeki 13 adet mezar taşının tamamı mermer malzeme ile yapılmıştır. İşleniş niteliği olarak incelenen eserlerin hepsinde alçak kabartma uygulanmıştır. Hazirede yer alan mezar taşları form olarak incelendiğinde gövde, boyun ve başlık kısmından oluşmaktadır. Şahidelerin tamamında gövde plaka görünümüdür. Bunların üç tanesi yukarıya doğru genişleyerek yükselen gövde formuna (Ş.5, Ş.11, Ş.1), on tanesi ise birbirine paralel kenarlarla uzanan (Ş.1, Ş.2, Ş.3, Ş.4, Ş.5, Ş.6, Ş.7, Ş.8, Ş.9, Ş.10) gövde formuna sahiptir.

18 Başucu şahidesi: 88x35-35x11cm. Kavuk: 35x96 cm.

On üç erkek mezar taşının tamamında gövde, boyun formu verilerek daraltıldıktan sonra farklı biçimlerde başlıklarla (Koçu 1967: 113-116; Çal (1999) 2000: 206-225) taçlandırılmıştır. Şahidelerden yedi tanesi kavuk (§.1, §.2, §.3, §.4, §.6, §.7, §.13) dört tanesi sarık (§.5, §.8, §.9, §.10.) iki tanesi ise fes (§.11, §.12.) türünde başlıklarla taçlandırılmıştır.

Farklı kavuk formlarının görüldüğü yedi başlıktan (Çiz.1), biri taşkın sarıklı kavuktur ve (§.1) 18.yüzyıla aittir. Sarık ünitesi profillerle kafes örgüsü oluşturarak üstü silindirik formu bir adet kavuk tespit edilmiştir (§.2) Bu mezar taşı 18.yüzyıla tarihlenir ve kâtibe aittir. Üç eserde (§.3, §.6, §.7) sarık kısmı daha kısa tutularak kavuk kısmı düşey çizgilerle hareketlendirilmiştir. Bu şahidelerin biri 18.yüzyıla ikisi ise 19.yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Şahidelerden biri (§.7) kâtibe aittir. Çapraz konumda iri profillerle hareketlendirilen iki kavuktan (§.4, §.13) biri 18.yüzyıla aittir. Bir eserde meslek (§.13) bezzâz olarak belirtilmiştir.

Basık kürevi görünüşe sahip sarıklar dört adettir (§.5, §.8, §.9, §.10) (Çiz.2). Sarık yüzeyi birbirine paralel doğrultuda uzanan kazıma çizgilerle veya diyagonal profillerle dilimlere ayrılmıştır. Bu başlıklardan biri (§.5) dıştan eliptik formu enli yarım silindirik bir bordürle sınırlandırılmıştır. 18.yüzyıla ait olan eser debbâğa aittir. 19.yüzyıla ait bir eserde (§.8) sarık yüzeyi iri dilimli profillerle hareketlendirilmiştir. İkisinde ise profillerle hareketlendirilen sarık yüzeyi diyagonal doğrultuda enli bir şeritle belirginleştirilmiştir (§.9, §.10). 19.yüzyıla tarihlenen eserlerden biri (§.10) imama ait mezar taşındır.

Püsküllü fes ile taçlandırılan iki mezar taşından (§.11, §.12.) biri 19.yy diğeri 20.yy başlarına tarihlenir (Çiz.3). Eserlerden biri (§.11) şaire ait mezar taşındır.

Erkek başucu taşlarının tamamında gövde kitabeye ayrılmıştır. Gövde yüzeyinde genellikle kitabe metninden başka bezeme unsuruna yer verilmiştir. Bazı şahidelerde gövde kenarları ve kitabe metnini üstten sınırlandıran kemer formu ya da kemer köşeliklerinde az sayıda bezeme unsuru görülmektedir.

İncelenen baş taşlarından on birinde kitabe metni kemer formu oluşturacak biçimde bir veya birkaç kademeli silme ile bitkisel çerçeve ile ya da dilimli kartuş biçiminde silmelerle üstten sınırlandırılmıştır. (§.1, §.4, §.5, §.6, §.7, §.8, §.9, §.10, §.11, §.12, §.13) Bir eserde (§.1) kitabe gövdesi üstten, altı yapraklı yarım rozet çiçeği motifi ile dolgulu kemer formuyla

sınırlandırılmıştır. İki eser de (Ş. 6, Ş.13) kitabenin üst kısmı uçları volutlu birbirine simetrik iki “S” kıvrım arasından yukarı doğru uzanan yelpaze görünümlü akant yapraklarından oluşan bir düzenlemeyle taçlandırılmıştır. Bir eserde (Ş.11) basık kemer formunda sathi bir nişle, beş eserde (Ş.4, Ş.5, Ş.7, Ş.8, Ş.9) dilimli kartuş biçimini alan simelerle, diğer iki eserde ise (Ş.10, Ş.12) dilimli kemer formunda silmelerle sınırlandırılmıştır.

Kitabe gövdesini üstten sınırlandıran kemer köşelikleri bir eserde (Ş.9) barok karakterli stilize bitkisel motiflerle bezenmiştir. Diğer eserde ise (Ş.13) zarif gül dalları simetrik biçimde yerleştirilmiştir. Bir eserde ise (Ş. 6) kitabe köşeliklerine kıvrımlı birer dal üzerinde kır çiçekleri simetrik biçimde işlenmiştir

İncelenen şahidelerde kitabe yanları genel olarak ince düz silmeler, süs sütunceleri ve bordür ile sınırlandırılmıştır. İnce düz silmeler ile çevrelenen (Ş.1, Ş.2, Ş.3, Ş.4, Ş.5, Ş.7, Ş.8, Ş.10, Ş.11) dokuz eser mevcuttur. Süs sütuncesi ile sınırlandırılan (Ş.6, Ş 13), iki eserden birinde (Ş.13) kitabe alınlığının sağ ve sol tarafına birer burmalı sütunce sathi çizgilerle işlenmiştir. Diğerinde ise(Ş.6) gövde kenarları bitkisel başlıklı sütuncelerle sınırlandırılmıştır.

Bordür ile çevrelenen iki eserde ise (Ş.9, Ş.12) kıvrım dal ve stilize yaprak motiflerinden oluşan bezeme görülmektedir. Bunlardan birinde (Ş.9) kitabe gövdesi “S” kıvrımlı iki profille oluşturulan bir bordürle taş kenarlarından sınırlandırılmıştır. Diğerinde ise (Ş.12) gövde taş kenarlarından iki ince düz silmeyle alttan ve üstten dilimli hatlara sahip bordür kuşağının oluşturduğu oval bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır.Gövdeyi kuşatan bordür birbirini takip eden ters ve düz “C” kıvrımlı dilimli yaprakların oluşturduğu bezemeyle dolgulanmıştır.

On üç şahidenin tamamında kitabe metni bulunmaktadır. Kitabe satırları kabartma harflerle yere paralel doğrultuda ya da sağa eğimli olarak düzenlenmiştir. 11 adet baş taşında kitabe metni birbirine paralel satırlar hâlinde yazılmıştır. (Ş.1, Ş.2, Ş.3, Ş.4, Ş.5, Ş.6, Ş.7, Ş.8, Ş.9, Ş.11, Ş. 12) Bir eserde ise (Ş.10) kitabe satırları profillerle birbirinden ayrılarak, sağa eğimli olarak düzenlenmiştir. Gülbahar Hatun Camii Haziresi’nde 1747–1812 yılları arasındaki altı adet şahidenin kitabe metninde sülüs hat (Ş.1, Ş.2, Ş.4, Ş.5, Ş.6, Ş7) ; 1785–1827 yılları arasındaki üç adet eserin kitabe metninde nesih hat (Ş.3, Ş.8, Ş.13) ; 1843–1910 yılları arasındaki dört adet şahidenin kitabesinde ise tâlik hat (Ş.9, Ş.10, Ş.11, Ş.12) kullanılmıştır.

Kitabe Metinlerinde Yer Alan Bilgiler: Kitabe metinlerinde, başlangıç ifadesi, ölen kişinin ya da yakınlarının dilinden söylenmiş duygu ifadeleri, Tanrıdan istek, insanlara nasihat ve dua sıfatıyla başlayan Fatiha isteği, manzume olarak şiirsel anlatımla dile getirilmiştir. Genel olarak kitabe sonunda tarihe yer verilmiştir.

Kitabe metinlerinin başlangıç satırlarında, tanrının sıfatları, serzeniş içeren ifadeler, ayet ya da hadisle başlayan ifadeler kullanılmıştır. Dört eserde “Hüve-l Bâki” (§.4, §.6, §.8, §.13), Bir eserde”Hüve’l-hayyu lâ-yemût” (§.2) Bir eserde”Hüve’l-Hayyu’l-Bâki” (§.5) Bir eserde ”Hüve’l-Hayy” (§.10) Bir eserde”Âh mine’l-mevt” (§.12) Birer eserde”Lâ halâsa mine’l-mevt” (§.11) bir eserde de Şefâ’atı li-ehli’l-kebâiri min ümmetî (§.7) Aleyhi’s-Selâm Şefâ’atı li-ehli’l-kebâiri min ümmetî (§.10) Yâ Gaffâr Şefâ’atı li-ehli’l-kebâiri min ümmetî (§.9) gibi hadisle başlayan ifadeler bir eserde diğerlerinden farklı biçimde Merhum ve mağfur (§.1) ifadelerine yer verilmiştir.

Ölenin, ölümün ardından, dünyanın geçiciliği, boş oluşu, yaşarken iyi değerlendirilmesine karşı duyulan karışık, hüzün, esef vb. “*Gâfilen erdi ecel oldum cihânda nâ-murâd Yâ İlâ hî rûz-i Mahşer kul beni mesrûr şâd*”, “*Taşım üzre yazalar ki nâ-murâd Osmân Ağa On sekiz yaşında koydum gençliği toprağa almadım dünya murâdın nâ-murâd etdi beni*” gibi ifadelerle dört eserde (§.2, §.3, §.4, §.9) yer verilmiştir.

Ölen kişinin arkasında kalanların esef, hüzün, gibi duygularla karışık ruh hallerini anlatan “*Genç iken göçdü cihândan böyle bir hulk-ı hâlîm. Kabrini pür-nûr eyleye Rabbü’l-kerîm On yedi yaşına ermiş iken bu nev-civân*” gibi ifadelerle on adet eserde (§.1, §.5, §.6, §.7, §.8, §.9, §.10, §.11, §.12, §.13) yer verilmiştir.

Ölen kişinin günahlarının affedilmesi, yerinin cennet olması anlamına gelen ‘*Kabrime dâim gelüp ziyâret edenin Makâmın Firdevs-i a’lâ eyle Yâ Rabbe’l-ibâd*’ “*İşbu kabrin sâhibin Hak mazhar-ı gufrân ede Menzilin a’lâ cennetde mûnisin Rıdvân ede*” örneğinde olduğu gibi Tanrı’dan istek ifade eden cümlelere beş eserde (§.2, §.4, §.5, §.7, §.9) rastlanılmıştır.

İnsanlardan beklenen kabir ziyareti ve dua isteğini içeren “*Kim gelüp kabrim ziyâret eyleyen ihvânımız Okusunlar rûhum için kul huvallâh âyeti*” gibi ifadeler bir adet eserde (§.9) görülmektedir.

Kitabe metninin sonunda, tarihten önce yer alan “Fatiha” ve “dua isteği” (ölen kişinin adından önce görülen merhum gibi sıfatlarla başlayan dua kalıpları) altı baş taşında görülmektedir (§.2, §.3, §.4, §.5, §.8, §.9). “Merhum”,

“merhum ve mağfur leh”, “merhum ve mağfur gibi dua sıfatları ile “rûhuna fâti-hâ”, “rûhuna lillâhi te’âlâ fâti-hâ”, “Rızâen lillâhi'l-Fâti-hâ”, “rûhiçün lillâhi'l-Fâti-hâ”, “rûhiçün el-Fâti-ha” gibi dua isteği ifadeleri kullanılmıştır.

İncelenen eserlerden 12’sinin tarihi bellidir (1-12) Bunların üç adedinde tarih; gün, ay, yıl olarak verilmiştir (Ş.8, Ş.10, Ş.11) İncelenen mezar taşlarında tarih bölümü genellikle kitabe metninin sonunda bulunmaktadır.

Biyografik ve Sosyal durum Belirten İfadeler: Tespit edilen isimler; Mehmed (Ş.1) Mehmet Hulusi (Ş.11) Mehmet Refik (Ş.12), Süleyman (Ş.2), Süleyman Şakir (Ş.10), Ali (Ş.4), Osman (Ş.3), Hüseyin (Ş.5, Ş.7) İbrahim(Ş.6), Hasan (Ş.8), Ahmed (Ş.13) dir. İsimlerin beşinde “ağa”, altısında “efendi”, birinde “reis”, ikisinde “hacı” gibi ünvan ve sıfatlar kullanılmıştır.

Yedi mezar taşında (Ş.1, Ş.6, Ş.8, Ş.9, Ş.11, Ş.12, Ş.13) aile adı bulunmaktadır. Bu ifadelerde önce aile ya da baba adı verilerek daha sonra ölen kişinin adı verilmiştir. Mesleğin belirtildiği altı mezar taşı (Ş.2, Ş.4, Ş.5, Ş.7, Ş.10, Ş.11) mevcuttur. Bunlardan ikisi kâtip (Ş.2, Ş.7), biri (Ş.4) bezzaz, biri (Ş.5) debağ, biri (Ş.10) imam, biri de (Ş.11) şaire ait taşlardır.

Kitabe metinlerinden üç tanesinde ölüm yaşı belirtilmiştir. Bunlardan biri 18 yaşında (Ş.3); biri 17 yaşında (Ş.6); diğeri ise 24 yaşında (Ş.12) ölen kişilere ait mezar taşlarıdır. Bir kitabe (Ş.10) metninde ise, ölüm sebebi hastalık olarak belirtilmiştir.

Manzume olarak mezar taşı kitabelerini yazan şairlerin, “Zühdi” ”ve “Naci” olarak mahlaslarının geçtiği iki eser tespit edilmiştir (Ş10, Ş.11).

Trabzon, Gülbahar Hatun Camii Haziresi’nde bulunan şahideler malzeme, işleniş niteliği, form ve bezeme anlayışı bakımından Anadolu ve Balkanlardaki pek çok mezar taşı ile ortak özellikler göstermektedir.

Plaka biçiminde gövdeye sahip ve kavuk görünüşündeki başlıkla taçlandırılan şahidelere (Ş.1, Ş.2, Ş.3, Ş.4, Ş.5, Ş.6, Ş.7, Ş.13) İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi’nde (Kutlu 2005)¹⁹, Trabzon Akçaabat ve beldelerindeki mezarlıklarda (Yüksel 2006)²⁰, Samsun Kökçüoğlu Mezarlığında (Ne-

19 krş. taşkın sarıklı kavuklar (18.yy) s.66, 85, 154, 157, 164, 170 , Foto. 30, 37, 70, 77, 151, 210); krş. kısa sarıklı kavuklar (19.yy) s. 48, 153, 54, 159, 165 , Foto.3, 26, 33, 42, 92, 161.

20 krş. çapraz konumlu kavuklar (18.yy.-19yy); s. 57, 62, 204, 206, 217, 219, 221, 223, 231, 233. 388, 402, 406; kısa sarıklı kavuklar (18.yy-19.yy başı) s. 69, 409, 411.

fes 2002)²¹ , Amasya Mehmet Paşa Haziresinde (Aydoğdu 1997)²², Göynük Gazi Süleyman Paşa Camii ve Akşemseddin Türbesi Hazirelerinde(Çal 2007: 295-379)²³, Manisa Akhisar Paşa Camii ve Ulu Camii Hazirelerinde (Erdem 2009)²⁴, İstanbul Edirnekapı Mezarlığı ve Aksaray Murat Paşa Camii Haziresi'nde (İşli 2009: 129)²⁵, İstanbul Davut Ağa Mezarlığında (Laqueur 1997:198)²⁶ ve Balkanlarda Üsküp İsa Bey Camii Haziresinde (Tunçel 2005b: 59-85)²⁷ rastlanılmaktadır.

Plaka biçiminde gövdeye sahip ve sarık ile taçlandırılmış şahidelerin (Ş.5, Ş.8, Ş.9, Ş.10) benzerlerine Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığında (Yer 2004)²⁸ , Trabzon Akçaabat ve beldelerindeki mezarlıklarda (Yüksel 2006)²⁹ Samsun Kökçüoğlu Mezarlığında ve Bafra Büyük Camii Haziresi'nde (Nefes 2002)³⁰, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Camisi ve Türbesi Haziresi'nde (Taşdemir 2003)³¹, Göynük Gazi Süleyman Paşa Camii ve Akşemseddin Türbesi Hazirelerinde (Çal 2007)³², Manisa Akhisar Paşa Camii ve Ulu Camii Ha-

-
- 21 krş. taşkın sarıklı kavuklar, (18.yy - 19.yy ilk yarısı), Foto.8, 19, 28.
- 22 krş. taşkın sarıklı kavuklar (18yy.-19.yy), Foto. 96, 123; kısa sarıklı kavuk (18.yy), Foto.99.
- 23 krş. çapraz konumlu kavuklar (18.yy), Foto.18, 96, 160 178; kısa sarıklı kavuklar (18.yy-19.yy başı), Foto.55, 58, 59, 74, 76, 83, 159; taşkın sarıklı kavuk (18.yy), Foto.165.
- 24 krş. taşkın sarıklı kavuklar (19.yy-20.yy. başı), s.244, 250, 273, 278 , Foto.16, 23, 73, 84.
- 25 krş.sarık ünitesi kafes örgüsü oluşturan kavuklar (18.yy-19.yy başı), Foto.105, 106.
- 26 krş. taşkın sarıklı kavuk (18.yy) Foto.46 .
- 27 krş. taşkın sarıklı kavuklar (19.yy), Foto.5, 8; kısa sarıklı kavuklar (19.yy), Foto.6, 21.
- 28 krş. dıştan eliptik formlu enli yarım bordürle sınırlandırılan sarıklar (18.yy), Foto.36, 123, 132.
- 29 krş. sarık yüzeyinin enli bir şeritle belirginleştirildiği başlıklar (18.yy), s. 394, 413 , 417, 425, 427, 444, 445; dıştan eliptik formlu enli yarım bordürle sınırlandırılan sarıklar (18.yy -19.yy ilk yarısı), s.400, 407.
- 30 krş. sarık yüzeyinin enli bir şeritle belirginleştirilen başlıklar (19.yy); Foto.37, 54, 55; dilimli sarıklar (19.yy-20.yy başı), Foto.110, 120; dıştan eliptik formlu enli yarım bordürle sınırlandırılan sarık (18.yy), Foto. 2.
- 31 krş. sarık yüzeyinin enli bir şeritle belirginleştirildiği başlıklar (19.yy.- 20.yy. başı), s.173, 176, 177, 190, 191, 193, 187, Foto. 21, 27, 29, 54, 55, 57, 61, 69.
- 32 krş. dilimli sarıklar (19.yy); Foto.17, 46, 108, 114, 152, 173; sarık yüzeyinin enli bir şeritle belirginleştirildiği başlıklar (18.yy sonu 19.yy.başı), Foto.57, 110, 168,

zirelerinde (Erdem 2009)³³, İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'nde (Kutlu 2005)³⁴ rastlanmaktadır.

Plaka biçiminde gövdeye sahip, üstten fes biçimi tepelikle nihayetlenen şahidelerin (Ş.11, Ş.12) benzerlerine Trabzon Akçaabat ve beldelerindeki mezarlıklarda (Yüksel 2006)³⁵, Samsun Kökçüoğlu Asri Mezarlık Karşı Yaka Mezarlığı ve Bafra Büyük Camii Haziresinde(Nefes 2002)³⁶ Amasya Mehmet Paşa Haziresi, Yukarı Türbe Bahçesinde (Aydoğdu 1997)³⁷, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Camisi ve Türbesi Haziresinde (Taşdemir 2003)³⁸, Gönük Gazi Süleyman Paşa Camii ve Akşemseddin Türbesi Hazirelerinde (Çal 2007: 374)³⁹, Manisa Akhisar Paşa Camii ve Ulu Camii Hazirelerinde (Erdem 2009)⁴⁰, İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'nde (Kutlu 2005)⁴¹ Eyüp Camii ve Çevresinde (Çoruhlu 2000: 76-89; Biçici (1999) 2000: 490-501)⁴², Ayaş Bünyamin Ayaş-i Hazretleri Camii Haziresi'nde (Tunçel 2005a: 277-307)⁴³ görülmektedir.

176; dıştan eliptik formlu enli yarım bordürle sınırlandırılan sarıklar (18. yy -19. yy. başı), Foto.33, 53, 65, 112, 133, 144, 163.

- 33 krş. dilimli sarıklar (19.yy), Foto.27, 28, 29, 35, 40, 48, 56, 59, 64; sarık yüzeyinin enli bir şeritle belirginleştirildiği başlıklar (19yy-20.yy. başı), Foto.34, 65.
- 34 krş. sarık yüzeyinin enli bir şeritle belirginleştirildiği başlıklar (19.yy), s.58, 104, 130, 167, 146 Foto. 25, 110, 153, 185, 221.
- 35 krş. Aziziye kalıplı fesler (19.yy -20.yy başı). s.189, 191, 193, 205, 210, 230; Hamidiye kalıplı fesler (20.yy başı), s. 364, 367, 372, 423, 429, 452, 454.
- 36 Aziziye kalıplı fesler (19.yy sonu -20.yy başı).; Hamidiye kalıplı fesler (20.yy başı), Foto. 59, 60, 68, 81, 84, 95, 97, 121.
- 37 krş. Hamidiye kalıplı fes (1913). Foto. 137.
- 38 krş. Aziziye kalıplı fesler (19.yy sonu- 20.yy başı) , s.182, 205,206, 221, Foto. 38, 84, 87, 116; Hamidiye kalıplı fesler (19.yy sonu- 20.yy başı), s. 197, 203, 206, 215, Foto. 68, 81, 86, 105.
- 39 krş. Aziziye kalıplı fesler (19.yy sonu), Foto. 47, 54, 80, 94; Hamidiye kalıplı fes (1900) Foto. 67.
- 40 krş. Aziziye kalıplı fesler (19.yy sonu).s. 255, 261, Foto: 38, 50; Hamidiye kalıplı fes (19.yy sonu), s. 264, Foto.55
- 41 krş. Aziziye kalıplı fesler (19.yy sonu). s.52, 79, Foto.11, 54.
- 42 krş. Foto 25; Foto.13, 19.
- 43 krş. Aziziye kalıplı fesler (19.yy sonu), s. 297, 298, 300, Foto.4, 6, 9; Hamidiye kalıplı fes (20.yy başı), s. 302, Foto. 12.

Sonuç

Trabzon Gülbahar Hatun Camii'nde on üç adet erkek mezar taşı incelenmiştir. Şahidelerin genelinde mermer malzeme kullanılmıştır. Eserlerin tamamının kitabe metni ile bezemesinde oyma ve kazıma tekniği kullanılmıştır. İşleniş niteliği olarak daha ziyade alçak kabartma görülmektedir.

Trabzon Gülbahar Hatun Camii Haziresi mezar taşlarında form bakımından çeşitlilik söz konusudur. Tamamı plaka gövdeli mezar taşlarında, aşağıdan yukarı doğru genişleyerek yükselen ya da paralel kenarlarla uzanan gövde formu görülür.

Plaka görünüşünde gövdeye sahip erkek mezar taşlarında sarık, kavuk, fes türü başlıklar görülmektedir.

Baş taşlarında görülen kitabe metni genel olarak kemer formu meydana getiren bir veya birkaç silme kuşağı ile üstten sınırlandırılarak kemer köşeliklerine barok karakterli motifler yerleştirilmiştir. Kitabe yanları ise silme, süs sütunceleri ya da bordürler ile sınırlandırılmıştır. Kitabe satırları silmelerle oluşturulan panolar içine bir birine paralel ya da sağa eğimli satırlar şeklinde düzenlenmiştir. Kitabe metinlerinde başlangıç ifadeleri, ölen kişinin ya da yakınlarının dilinden söylenmiş duygu ifadeleri, tanrıdan istek, insanlardan istek, insanlara nasihat ve dua sıfatıyla başlayan Fatiha isteğine yer verilmiştir. Ayrıca ölen kişinin ismi, aile ya da baba adı, meslek ismi, ölüm yaşı ve ölüm sebebinin belirtildiği biyografik ve sosyal durum belirten ifadelerde mevcuttur. İncelenen mezar taşlarındaki metinlerde şairlerin isimleri Zühdi ve Naci mahlaslarıyla yer almıştır.

İncelenen erkek mezar taşlarında kavuk sarık fes türü başlıklar ve gövde yüzeyindeki kitabe metni dışında dekoratif nitelikte unsurlara yer verilmiştir. Sınırlı sayıda şahide de gövde kenarları ve kitabe metnini üstten sınırlandıran kemer formu ya da kemer köşeliklerinde bitkisel bezeme unsuru görülmektedir.

Trabzon Gülbahar Hatun Camii Haziresinde yer alan on üç erkek mezar taşı mahalli bir üslup göstermemektedir. Kavuk, sarık, fes türü başlıklar ve bu başlıkların kendi içindeki çeşitlemelerinde gerek İstanbul gerekse diğer Anadolu kentlerinde aynı yüzyıllarda aynı tür başlıkların kullanıldığı saptanmıştır. Bu durum, erkeklerde kullanılan başlık modasını ve gelişimini yansıtmaması bakımından büyük önem taşımaktadır. Trabzon'un eski çağlardan beri önemli bir ticaret merkezi olması ve Trabzon limanının sadece İran üzerinden ge-

len ticaret yollarını Karadeniz limanına bağlamakla kalmayıp, aynı zamanda Anadolu ve Balkanlardan gelen yolları da bir birine bağlayan önemli bir kavşak teşkil etmesi (Aygün 2005: 1-2) şahidelerin sipariş üzerine İstanbul'dan geldiği ya da Trabzon'daki atölyelerde İstanbul'dan gelen şablonlarla yapıldığını düşündürmektedir.

Kaynaklar

- Aydoğdu, Gülnur (1997). *Amasya Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aygün, Necmettin (2005). *18. Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*. İstanbul: Serander Yayıncılık.
- Biçici, Kamil (2000). "Eyüp Sultan Mehmet Vusuli Efendi Türbesi Haziresi". *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu*, (28-30 Mayıs 1999), İstanbul s.490-501.
- Çal, Halit (2000). "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar". *Tarihi Kültür ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu III Tebliğler* (28-30 Mayıs 1999), İstanbul, s.206-225.
- Çal, Halit (2007). "Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları". *Vakıflar Dergisi*. 30, 295-379.
- Çoruhlu, Tülin ve Çoruhlu, Yaşar (2000). "İstanbul'da Bulunan Gemici Denizci Mezar Taşlarına Dair Bir Değerlendirme", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu*, 5-7 Mayıs, İstanbul.
- Erdem, Tuba (2009). *Akhisar Ulu Cami ve Pazar Cami Hazirelerindeki Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşli, Necdet (2009). *Osmanlı Serpuşları*. İstanbul: Turkuaz Yayıncılık.
- Koçu, Reşat Ekrem (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Yayınları.
- Kutlu, Hüseyin (2005). *Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'ndeki Tarihi Mezar Taşlarımız*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Laqueuer, Hans Peter (1997). *Hüve'l-Baki. İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nefes, Eyüp (2002). *Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşdemir, Meral (2003). *Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Camisi ve Türbesi Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tunçel, Gül (2005a). "Ayaş Mezar Taşları". *Sanat Tarihi Dergisi*. XIV/1, 277-307.
- Tunçel, Gül (2005b). "Üsküp İsa Bey Cami Haziresindeki Şahideler". *Erdem*, 3, 59-85.
- Yer, Kader (2004). *Trabzon Sütlüklü Şehir Mezarlığı'ndaki 18. Yüzyıl Mezar Taşları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, Murat (2006). *Akçaabat'ta Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*. Akçaabat: Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları.

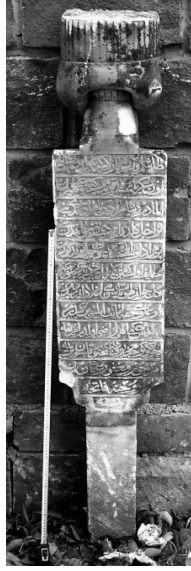
EK:

Fot.1 Ş.1

Fot. 2 Ş.2

Fot.3 Ş.3

Fot.4 Ş.4

Fot.5 Ş.5

Fot.6 Ş.6

Fot.7 Ş.7

Fot.8 Ş.8

Fot.9 Ş.9

Fot. 10(a) Ş.10

Fot.10(b) Ş.10

Fot.11 Ş.11

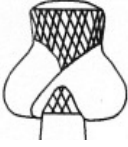

Fot.12 Ş.12

Fot.13 Ş.13

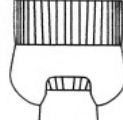
Çizim 1- Kavuklar

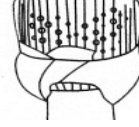
Ş.1 (1747)

Ş.2 (1757)

Ş.3 (1785)

Ş.6 (1811)

Ş.7 (1812)

Ş.4 (1786)

Ş.13

Çizim 2-Sarıklar

Ş.5 (1791)

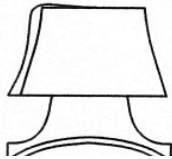

Ş.8 (1827)

Ş.10 (1858)

Çizim 3- Fesler

Ş.11 (1890)

Ş.12 (1910)